

Ceny kontrolowane w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w Unii Europejskiej

Joanna Kołodziej

Celem artykułu jest scharakteryzowanie oraz porównanie zakresu i wag cen kontrolowanych w CPI w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz Unii Europejskiej. Ze względu na fakt, że kategoria cen kontrolowanych jest wyodrębniana z CPI w pewnym stopniu umownie na podstawie mechanizmu kształtowania się cen, ich zakres jest różny w poszczególnych krajach. Porównanie wykazało, że waga cen kontrolowanych w CPI jest różna w poszczególnych krajach i w 2003 r. wynosiła od 27% w Polsce do prawie 34% na Węgrzech. Tak duża różnica wynika przede wszystkim z tego, że waga towarów akcyzowych na Węgrzech jest znacznie większa niż w innych badanych krajach. Ponadto we wszystkich badanych krajach spoza UE waga ta jest większa niż w UE.

Wstęp

Ceny kontrolowane są umowną kategorią cen konsumpcyjnych. Agregują różne rodzaje cen towarów i usług wyodrębnianych spośród grup elementarnych, wchodzących w skład wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych (CPI). CPI jest najpopularniejszym miernikiem inflacji, który określa procentowe zmiany cen przy założonej strukturze wydatków gospodarstw domowych. Najistotniejszym źródłem informacji na temat wydatków jest badanie budżetów gospodarstw do-

mowych (*Households Budget Survey* – HBS), a w mniejszym stopniu rachunki narodowe czy sprzedaż detaliczna. Dane te służą do obliczania struktury wag w koszyku CPI. W większości krajów, w tym w Polsce, wagi poszczególnych towarów i usług są uaktualniane co roku zgodnie z zachodzącymi zmianami struktury konsumpcji, ale np. na Słowacji co 5 lat. Chorwacja natomiast wykorzystuje nieaktualne wagi (z 1987 r.). Na ogół nowe wagi oparte na HBS są wprowadzane do CPI rok lub dwa lata po badaniu¹. Ponadto przy obliczaniu CPI stosowana jest Klasyfikacja spożycia indywidualnego według celu (ang. *Classification of individual consumption by purpose*), zaadaptowana na potrzeby zharmonizowanych wskaźników cen konsumpcyjnych (COICOP/HICP)². Warto podkreślić że wskaźnik HICP³ (ang. *Harmonized Index of Consumer Prices*), który w nowych krajach UE będzie podsta-

¹ V. Stoevska: *CPI methodologies in transition countries*. Statistical Commission and Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians, Joint ECE/ILO Meeting on Consumer Price Indices, Geneva, 3-5 November 1999.

² www.stat.gov.pl/stale/definicje/25.htm z dnia 15.07.2003 r. Podstawowe grupy wydatków konsumpcyjnych wg klasyfikacji COICOP to: żywność i napoje bezalkoholowe, napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe, odzież i obuwie, użytkowanie mieszkania i nośników energii, wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego, zdrowie, transport, łączność, rekreacja i kultura, edukacja, restauracja i hotele, inne towary i usługi.

³ Zharmonizowany Wskaźnik Cen Konsumpcyjnych to porównywalny wskaźnik cen konsumpcyjnych, sporządzany przez każde państwo członkowskie Unii Europejskiej.

wą oceny zbieżności w zakresie kryterium inflacyjnego z Maastricht, również oparty jest na klasyfikacji COICOP.

Podstawą do zaliczenia grup cen do kategorii cen kontrolowanych jest analiza mechanizmu kształtowania cen w danej grupie. Ceny kontrolowane, jak nazwa wskazuje, nie są kształtowane przez mechanizmy rynkowe, lecz podlegają różnego rodzaju bezpośrednim i pośrednim regulacjom administracyjnym. Wśród cen kontrolowanych można zatem wyróżnić ceny:

- regulowane pośrednio poprzez stawki podatku akcyzowego, tj. ceny napojów alkoholowych, wyrobów tytoniowych, paliw,
- podlegające nadzorowi przez upoważnione urzędy, w Polsce przede wszystkim przez Urząd Regulacji Energetyki (URE), tj. ceny energii elektrycznej, gazu, centralnego ogrzewania, ciepłej wody,
- jednolite w skali danego kraju,
- kontrolowane przez władze lokalne,
- ustalane przez rząd.

Każdy z badanych krajów tworzy na potrzeby analityczne kategorię cen regulowanych. Nie ma jednak jednolitych kryteriów wyodrębniania tych z cen z koszyka CPI. Ze względu na formę uregulowań prawnych dotyczących sposobu kształtowania cen poszczególnych towarów i usług zakres cen kontrolowanych jest różny w poszczególnych krajach.

Metoda

W badaniu uwzględniono: Polskę, Czechy, Węgry oraz UE-15. Przeprowadzono analizę porównawczą zakresu i wagi cen kontrolowanych w CPI w Polsce, Czechach, na Węgrzech i wagi cen kontrolowanych w UE w EICP⁴. Ze względu na niejednolity zakres cen kontrolowanych w badanych krajach porównanie wag analizowanych cen nie jest możliwe⁵. Na potrzeby niniejszej analizy utworzono porównywalne grupy cen kontrolowanych w krajach akcesyjnych i UE-15. Definicja cen kontrolowanych w Polsce stanowiła podstawę do utworzenia porównywalnych kategorii w pozostałych krajach objętych badaniem.

W Czechach i na Węgrzech do kategorii cen regulowanych (publikowanych zarówno przez czeski, jak i węgierski bank centralny) dodano grupę towarów objętych podatkiem akcyzowym. Kategorię cen kontrolowanych w UE-15 wyodrębniono z EICP na podstawie rozporządzenia Komisji, określającego szczegółowe za-

sady w sprawie minimalnych standardów traktowania „taryf”⁶. Zgodnie z rozporządzeniem, „taryfa” to lista ustalonych wcześniej cen oraz warunków zakupu i konsumpcji jednego i tego samego dobra lub usługi bądź podobnych dóbr i usług, które zostały ustalone centralnie przez dostawcę, rząd albo porozumienie w celu wywarcia wpływu na wzorce konsumpcji. Na potrzeby niniejszego artykułu spośród grup elementarnych EICP do „taryf” zostały zakwalifikowane: dostawa wody i innych usług związanych z mieszkaniem, energia elektryczna, gaz i inne paliwa, paliwa i smary do osobistego wyposażenia transportowego, usługi transportowe, usługi pocztowe oraz telefony i faksy. Ponadto założono, że grupę cen kontrolowanych dla UE-15 tworzą „taryfy” wraz z towarami akcyzowym.

Wyniki

Porównanie zakresu i wag cen kontrolowanych w CPI w Polsce, Czechach, na Węgrzech z wagą cen kontrolowanych w UE-15 w EICP wykazało, że:

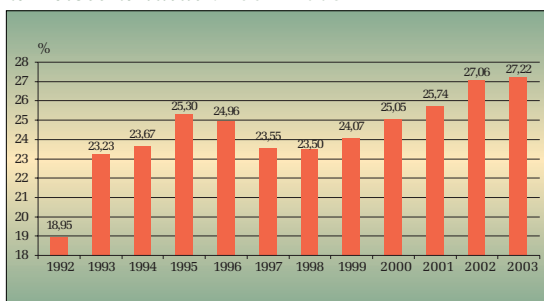
- w każdym z badanych krajów wagi towarów i usług w CPI, w tym cen kontrolowanych, pochodzą z badania gospodarstw domowych,
- zakres cen kontrolowanych jest różny w badanych krajach, przede wszystkim ze względu na formę uregulowań prawnych dotyczących sposobu kształtowania cen poszczególnych towarów i usług.

Polska

W Polsce CPI składa się z ponad 300 grup elementarnych. Obliczany jest na podstawie wyników badania cen towarów i usług konsumpcyjnych na rynku detalicznym oraz wyników badania budżetów gospodarstw domowych, dostarczającego dane o przeciętnych wy-

⁶ Commission Regulation (EC) No 2646/98 of 9 December 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the Harmonized Index of Consumer Prices.

Wykres 1 Wagi cen kontrolowanych w CPI w Polsce w latach 1992-2003

Źródło: GUS, obliczenia własne.

⁴ EICP (European Index of Consumer Prices) – indeks cen konsumpcyjnych sporządzany przez Komisję (Eurostat) dla UE na podstawie HICP państw członkowskich.

⁵ Główna różnica polega na uwzględnieniu w Polsce w kategorii cen kontrolowanych towarów, których ceny regulowane są w sposób pośredni poprzez stawki podatku akcyzowego, tj. napojów alkoholowych, wyrobów tytoniowych, paliw. W pozostałych krajach objętych badaniem ceny towarów akcyzowych analizowane są oddzielnie.

Tabela 1 *Udział podatku akcyzowego w towarach objętych tym podatkiem*

Towary akcyzowe	Średni udział akcyzy w cenie detalicznej		
	2000	2001	2002
Paliwa	42,8	49,3	52,3
Papierosy	44,3	48,1	48,4
Wyroby spirytusowe	58,0	57,1	52,7
Piwo	14,0	15,3	15,8
Wino	19,0	20,5	21,4

Źródło: GUS, obliczenia własne.

datkach na towary i usługi konsumpcyjne. Dane te wykorzystywane są do opracowywania systemu wag, które uaktualnia się raz w roku. Mimo że zakres cen bezpośrednio kontrolowanych zmniejsza się, jednak – jak widać na wykresie 1 – nie powoduje to spadku wagi cen kontrolowanych w CPI. Wręcz przeciwnie, udział ten stopniowo rośnie: z około 19% w 1992 r. do ponad 27% w 2003 r. (por. wykres 1). Jest to zapewne skutkiem metody obliczania systemu wag w koszyku CPI. System wag obliczany jest bowiem na podstawie struktury wydatków faktycznie ponoszonych przez gospodarstwa domowe w ciągu jednego roku w celu ujęcia możliwie wszystkich rodzajów wydatków, także sezonowych. Można więc przypuszczać, że zwiększają się wydatki gospodarstw domowych na towary i usługi kontrolowane.

Przykładowo, waga towarów akcyzowych wyrażnie rośnie z 8,9% w 1995 r. do 9,9% w 2003 r. Stawka podatku akcyzowego na te towary podnoszona jest regularnie co roku, co powoduje podwyżkę ich cen. Należy zaznaczyć, że skala podwyżek podatku akcyzowego nie powoduje jednak takiego samego wzrostu cen detalicznych, gdyż akcyza jest tylko jednym z elementów ceny detalicznej (por. tabela 1). Przykładowo, cena detaliczna paliw krajowych kalkulowana jest na podstawie parytetu importowego. W największym stopniu zależy więc od kursu dolara oraz ceny światowej paliw, a także od marży dystrybutorów i producentów. Niestabilna sytuacja na światowym rynku paliw destabilizuje ceny detaliczne paliw w dużo większym stopniu niż podwyżki akcyzy.

Czechy

Czeski Bank Narodowy definiuje ceny regulowane jako:

- ceny maksymalne, których pułap może być ustalony równie dobrze na poziomie centralnym, jak i lokalnym,
- ceny regulowane na podstawie kosztów dodatkowych (pozycje, których ceny mogą tylko odzwierciedlać koszty uzasadnione ekonomicznie i odpowiedni zysk),
- opłaty ustalone administracyjnie.

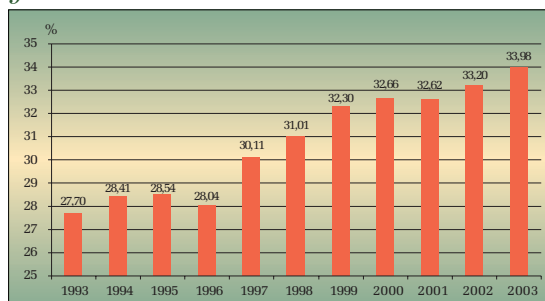
Wybór cen regulowanych oparty jest na Biuletynie

Cenowym Ministerstwa Finansów, które publikuje corocznie spis cen regulowanych⁷. Koszyk CPI opiera się na badaniu wydatków gospodarstw domowych przeprowadzonym w 1999 r. i składa się z 775 pozycji. Spośród wszystkich pozycji 658 ma ceny nieregulowane; są one stosowane do obliczeń inflacji netto. Pozostałe 117 pozycji objęte jest cenami regulowanymi (w tym dla ułatwienia opłaty i kary). Wagi w koszyku CPI są stałe od 1999 r., co oznacza, że od 1999 r. waga cen kontrolowanych wynosi około 30% (w tym towarów akcyzowych około 12%).

Węgry

Koszyk CPI składa się ze 160 pozycji. Wagi poszczególnych towarów i usług z koszyka CPI dla danego roku uzyskiwane są na podstawie badania wydatków konsumpcyjnych w poprzednich dwóch latach. Nie każda ze 160 składowych CPI zmienia wagę każdego roku. Przykładowo, wagi niektórych pozycji żywnościowych, dóbr przemysłowych czy usług zmieniły się tylko trzy razy w ciągu ostatnich ośmiu lat. Częstotliwość zależy od kosztów związanych z gromadzeniem danych na temat cen. Wagi cen regulowanych i energii, czyli te pozycje, których obserwacja nie jest droga, dostosowywane są prawie co roku⁸. Ze względu na fakt, że taka częstotliwość zmian wag wydaje się sprzeczna z założeniem, że wagi mają być ustalane na podstawie

⁸ B. Ferenczi, S. Valkovszky, J. Vincze: *What are consumer price statistics good for?* NBH Working Paper, No 5/2000.

Wykres 2 *Wagi cen kontrolowanych na Węgrzech w latach 1993-2003*

Źródło: Narodowy Bank Węgier, obliczenia własne.

⁷ j.w.

Tabela 2 Porównanie wag cen kontrolowanych w Polsce, Czechach i na Węgrzech oraz w UE* w 2003 r.

Wyszczególnienie	Kraj			
	Polska	Czechy	Węgry	UE-15
Ceny kontrolowane				
w tym:	27,2	29,9	34,0	19,2
– towary akcyzowe	9,9	11,9	14,6	7,7
– towary i usługi regulowane/ taryfowe	17,4	18,0	19,4	11,5

*dane dla UE-15 dotyczą 2002 r.

Źródło: dane GUS, NBH, CNB, obliczenia NBP.

danych zebranych w ramach badania wydatków gospodarstw domowych, B. Ferenczi, S. Valkovszky. J. Vincze uważają, że węgierski urząd statystyczny uzyskuje wagi również z innych źródeł, nie tylko na podstawie badania wydatków konsumpcyjnych⁹.

Waga cen kontrolowanych na Węgrzech, podobnie jak w Polsce, rośnie: z 27,7% w 1993 r. do prawie 34% w 2003 r.

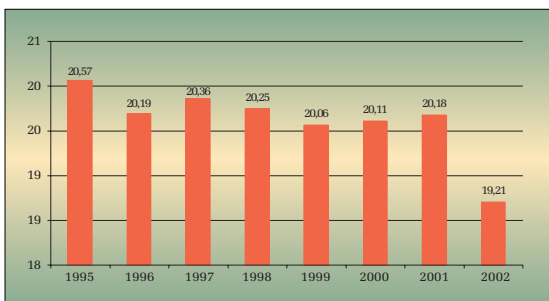
Unia Europejska

W poszczególnych krajach UE-15 stopa inflacji mierzona jest podobnie jak w Polsce, za pomocą wskaźnika cen konsumpcyjnych – CPI. Istnieje jednak potrzeba, aby państwa członkowskie miały aktualne, regularnie publikowane oraz porównywalne wskaźniki cen konsumpcyjnych w celu porównania stóp inflacji na płaszczyźnie makroekonomicznej i międzynarodowej. Wskaźniki te różnią się od tych sporządzanych na potrzeby kraju i w celach mikroekonomicznych, mogą być przygotowywane w zamian lub jako uzupełnienie krajowych wskaźników cen konsumpcyjnych. Każde państwo, pod kierunkiem organizacji i instytucji odpowiedzialnych za sporządzanie statystyk na płaszczyźnie narodowej, zobowiązane jest do zbierania odpowiednich danych i obliczania porównywalnych wskaźników cen konsumpcyjnych¹⁰.

⁹ j.w.

¹⁰ Council regulation (EC) No 2494/95 of 23 October 1995 concerning harmonized indices of consumer prices

Wykres 3 Ceny kontrolowane w UE w latach 1995-2002

Źródło: Eurostat, obliczenia własne.

W UE obliczane są zatem następujące porównywalne wskaźniki cen:

Zharmonizowany wskaźnik cen konsumpcyjnych (*Harmonized Index Of Consumer Prices – HICP*) to porównywalny wskaźnik cen konsumpcyjnych sporządzany przez każde państwo członkowskie. Opiera się on na cenach towarów i usług, które są oferowane do sprzedaży w celu bezpośredniego zaspokojenia potrzeb konsumenta na terytorium gospodarczym państwa członkowskiego.

Europejski wskaźnik cen konsumpcyjnych (*European Index of Consumer Prices – EICP*) to indeks cen konsumpcyjnych sporządzany przez Komisję (Eurostat) dla Wspólnoty na podstawie HICP państw członkowskich.

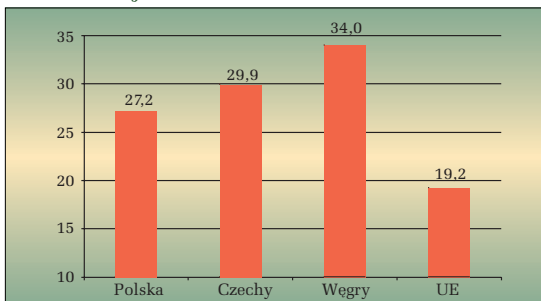
Wskaźnik cen konsumpcyjnych unii walutowej (*Monetary Union Index of Consumer Prices – MUICP*) to wskaźnik cen konsumpcyjnych sporządzany przez Komisję (Eurostat) w ramach Unii Gospodarczej i Walutowej na podstawie HICP państw członkowskich nieobjętych derogacją¹¹.

W EICP, podobnie jak w CPI, nie ma formalnie wyróżnionej grupy cen kontrolowanych. Istnieje jednak rozporządzenie Komisji, określające minimalne standardy traktowania „taryf”¹². Zgodnie z rozporządzeniem, „taryfa” to lista ustalonych wcześniej cen oraz warunków zakupu i konsumpcji jednego i tego samego

¹¹ j. w.

¹² Commission Regulation (EC) No 2646/98 of 9 December 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the Harmonized Index of Consumer Prices.

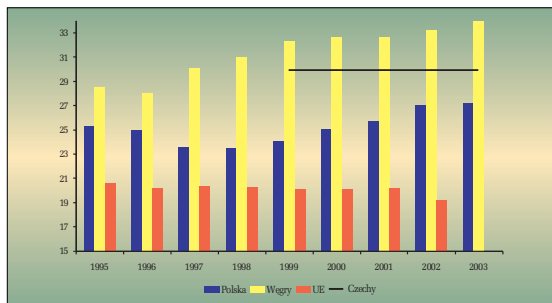
Wykres 4 Wagi cen kontrolowanych w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz UE* w 2003 r.

*dane dla UE dotyczą 2002 r.

Źródło: Eurostat, obliczenia własne.

Wykres 5 Wagi cen kontrolowanych w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w UE w 2003 r.

Źródło: GUS, CNB, NBH, Eurostat, obliczenia własne.

dobra lub usługi bądź podobnych dóbr i usług. Powyższe ceny i warunki są ustalane centralnie przez dostawcę, rząd albo porozumienie w celu wywarcia wpływu na wzorce konsumpcji. Odbyna się to poprzez odpowiednie zróżnicowanie cen i warunków zgodnie z charakterystyką konsumentów, poziomem, strukturą lub okresem konsumpcji. Każdy kraj członkowski sam decyduje, które z cen zalicza do cen taryfowych. Eurostat nie ma wyczerpujących informacji

o tym, jakie ceny są traktowane jako taryfowe w poszczególnych krajach.

W przeciwieństwie do Polski i Węgry waga cen kontrolowanych w UE spada.

Wnioski

Porównanie wykazało, że:

- Waga cen kontrolowanych w CPI jest różna w poszczególnych krajach i wynosiła w 2003 r. od 27% w Polsce do prawie 34% na Węgrzech.
- W Polsce i na Węgrzech waga cen kontrolowanych od 1993 r. wzrosła odpowiednio o 4,0 i 6,2 pkt. proc.
- W Czechach wagi w koszyku CPI są stałe, oparte na badaniu gospodarstw domowych z 1999 r. (od 1999 r. waga cen kontrolowanych wynosi około 30%).
- W UE waga cen kontrolowanych od 1995 r. lekko spadła (o 1,4 pkt. proc.).
- Najniższa waga cen kontrolowanych spośród badanych krajów Europy Środkowo-Wschodniej występuje w Polsce, najwyższa na Węgrzech – około 34%.
- Najniższa waga cen kontrolowanych spośród krajów objętych badaniem występuje w UE.

Bibliografia

1. Commission Regulation (EC) No 2646/98 of 9 December 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the Harmonized Index of Consumer Prices.
2. Council Regulation (EC) No 2494/95 of 23 October 1995 concerning harmonized indices of consumer prices
3. B. Ferenczi, S. Valkovszky, J. Vincze: *What are consumer price statistics good for?* NBH Working Paper, 2000/5.
4. V. Stoevska: *CPI methodologies in transition countries*. Statistical Commission and Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians, Joint ECE/ILO Meeting on Consumer Price Indices, Geneva, 3-5 November 1999.
5. www.cnb.cz
6. www.europa.eu.int/como/
7. www.mnb.hu
8. www.stat.gov.pl